

LIVIU ȘTEFĂNESCU

PERSPECTIVE ALE MUZEOGRAFIEI DOBROGENE PRIVIND ISTORIA MEDIE.

Interesul pentru realizarea secției de istorie feudală a Muzeului din Constanța, manifestat cu câțiva ani în urmă, dezvoltarea puternică a arheologiei feudale în țara noastră și pasiunea pentru lucrările grele cu rezolvări puțin spectaculoase dar temeinice și necesare, pot fi criteriile care ispitesc abordarea temei prezentei comunicări. Considerând muzeografia nu ca o disciplină de interferență, ci ca un domeniu de sine stătător, situat — este drept — în rîndul științelor de informare și documentare în primul rînd, atunci aprecierea necesității realizării unei părți a acestui așezămînt care se denumește muzeu nu poate începe fără precizarea unor coordonate.

Pentru muzeul de istorie, sau în cazul de față, secția unui muzeu, lucru cu care trebuie început este colecția, patrimoniul. Muzeografia românească din ultima vreme — fără să se considere ca acțiune de pionierat lipsită de înaintași — a trebuit să-și depășească unele din definițiile sale linii clasice și — cu mai mult ori mai puțin succes — a reușit să pornească mai întii de la necesitate și apoi la constituirea patrimoniului muzeal. Se pare că și întreprinderea unei asemenea activități, ca aceea a istoriei feudalismului pe acest colț sud-estic al pămîntului patriei noastre, nu poate începe de la o colecție muzeală încheată la expoziție, ci într-o strînsă interdependență, invers, de la efect la cauză.

În astfel de situații cel dintii lucru este stabilirea unor etape, un fel de incursiune în cronologie, marcată de evenimente istorice, care să ducă la ceea ce în termeni mult prea proprii muzeografiei de astăzi se numește alcătuirea unei tematici. Această manieră impune o ordine și un criteriu în cercetarea care urmează pentru selectare sau prospec-tare a exponatelor necesare și înlocuirea lor acolo unde ideea temei impune, cu material complimentar. Se cunosc situații în muzeografia noastră unde chiar adunînd multe colecții, anumite evenimente istorice trebuie totuși ilustrate cu materiale complimentare.

Este oare o muncă mai puțin calificată, decît a înaintașilor care după timp îndelungat, cu strădanii remarcabile și eforturi financiare costisitoare reușeau să realizeze un muzeu — adică o colecție expusă — acțiunea de conștientizare a maselor cu care etapa istorică actuală de

dezvoltare a societății românești a fertilizat muzeografia noastră cerându-i mai întâi o muncă de apreciere a necesității creării unei instituții muzeale și apoi a formării patrimoniului ei ? Dacă reluăm tezele de bază ale muzeografiei ca știință în cadrul actualei revoluții tehnico-științifice mondiale vom observa că procesul cunoașterii implică astăzi o atitudine activă în determinarea etapei superioare a condiției omului în societate. Nu întâmplător marea manifestare a muzeografiei mondiale de la Paris și Grenoble din august 1971 a abordat această temă.

Determinând astfel cea dintâi coordonată pentru perspectiva muzeografiei dobrogene privind istoria medie, va trebui să ne ocupăm de elaborarea tematicii și în funcție de aceasta să orienteze eforturile în vederea stringerii patrimoniului.

Unde începe istoria feudalismului în Dobrogea ? Cercetările mai noi atestă apariția relațiilor de colonat în secolele V—VI presupunând apariția și dezvoltarea unei clase de țărani liberi „organizată în comunități care stăpînea pămîntul în devălmășie și a căror viață va fi reglementată în secolele VII—VIII de „Legea agrară (νόμος γεωργικός)“¹.

În orice caz prima parte a tematicii propuse va trebui să cuprindă toate dovezile istoriei dobrogene între sec. VI—X adică perioada de formare a relațiilor feudale, a formării limbii și poporului român. Mai ales că argumente puternice și citez unul dintre acestea : „...inscripția vasului de la Capidava, oferă în ordinea vechimii, cea de-a doua dovadă de limbă romanică sau străromână în zona Balcano-dunăreană“², pledează pentru această primă mare secțiune destul de bogată în exponate; în referiri documentare și mai ales în aprecieri necesare vizitatorului.

O a doua parte a tematicii propuse ar trebui să cuprindă intervalul dintre sec. XI și pînă la 1385. Importanța Dobrogei în acel timp, un real mozaic etnic dar cu element românesc precumpănit, a determinat constituirea în sec. XI—XII a aceluși ținut bizantin de graniță care : „...începea din sus de Silistra și mergea către gurile Dunării, pentru a fi statornic amintit ca unitate administrativă a orașelor și ținuturilor de la Dunăre“³ denumit Paradunavon sau Paristrion. Anna Comnena pomenea în 1086—1091 formațiunile politice feudale conduse de căpeteniile Tatu, Sacea și Seslav despre care Nicolae Iorga spune că sînt : „...cele dintîi cristalizări de stat ale românilor“⁴, pentru ca Nicolae Bănescu pornind de la cu totul alte considerațiuni să ajungă însă la aceeași apreciere.

Mențiunile despre românii pontici, vlahii pontici, sînt repetate la imperiala scriitoare⁵, apoi mai evidente la Kinnamos care povestind

¹ R. Vulpe, I. Barnea, *Din istoria Dobrogei*, vol. II, București, 1968, p. 455.

² A. Rădulescu, *Un atestat străromănesc la Capidava, Pontica*, 1970, III, Constanța, p. 271.

³ N. Bănescu, *Paristrion, un ducat de graniță bizantin în Dobrogea*, în *Analele Dobrogei*, an. II, Constanța, 1921, pp. 313—317.

⁴ N. Iorga, *Cele dintîi cristalizări de stat ale românilor*, în *Revista Istorică*, an. V, București, 1919, pp. 103—113.

⁵ Anna Comnenae, *Alexiades*, liber X, cap. 2 ed. Bonn, 1878, pag. 10 și în cap. 9 pag. 11.

luptele duse de Manuel Comnenul cu ungurii la 1164 afirma că Leon Vatatzes : „...adunându-și din altă parte armată numeroasă și chiar o mare mulțime de Vlahi, care se zice că sînt coloniștii Italilor de odinioară, avea ordinul să năvălească în Ungaria din ținuturile de către Pontul Euxin, de unde nimeni niciodată nu năvălise asupra-le“⁶. Mărturii bogate apar pentru această vreme la cronicarii bizantini, francezi, germani și la călătorii-misionari despre românii din Dobrogea, vlahii pontici : Nicetas Choniates, Geoffroy de Ville-hardoien, Henri de Valenciennes, Philippe Mouskes episcop de Tournay, Ansbertus cronicul expediției lui Friedric Barbă-roșie, călugărul minorit Wilhelm de Rubriquis, cronicarul bizantin G. Pachymeres. Lăsînd la o parte polemicile cu oamenii de știință care supraestimează rolul lumii slave în acel timp și pe aceste meleaguri, adăogînd ceea ce arheologia a descoperit în ultimele decenii, muzeografia dobrogeană va înfățișa această a doua etapă a feudalismului cu o abundență de materiale documentare, complimentare, pentru a o încheia la 1385 cînd moare Dobrotici de la care a rămas numele acestei părți a pămîntului patriei noastre.

Cea de a treia etapă a tematicii pe care încercăm să ne-o propunem începe cu domnia lui Mircea cel Bătrîn asupra Dobrogei, moment care reamintește de extensiunea și măreția de odinioară a statului dac subliniind faptul că domnul Țării Românești se intitula și „Terrarum Dobrodicii Despotus et Tristri Dominus“⁷. Realizarea muzeografică a acestui eveniment poate avea în vedere realizări similare, mai mult sau mai puțin reușite, dar în orice caz pline de semnificație istorică adîncă. Etapa aceasta va sublinia puternica afirmare a românilor în Dobrogea pînă la 1444. La această dată se consemnează o puternică acțiune de risipire a populației din centrul Dobrogei înspre laturile provinciei. Cronicarul polon Jan Dlugosz consemna acest eveniment în următorii termeni : „Ungurilor, Românilor și celorlalți din arma regelui, frica le puse aripi la picioare așa încît voievodul Ioan Corvin, căpitanul armatei, care avea călăuze pricepute, ajunse numai în două zile și două nopți la malul Dunării, la vadul La Floci, pe unde trecu în Țara Românească ; alții însă nu ajunseră decît în trei și chiar în patru, sau cinci zile și nopți, la același mal al Dunării și fără să mănînce ceva...“. Cronicarul subliniază faptul că în afară de români nimeni nu știa încotro s-o apuce precum și faptul că cei care : „...n-avură călăuze români, ajunseră sau în locurile țurcilor pe care le socoteau că sînt creștine, sau pieiră fie rătăcindu-se, fie de foame, fie de frig“⁸. Nu mai puțin important este faptul că cei care trecuseră pe fugari cu luntrea pe celălalt mal erau tot români ceea ce indică puternica prezență continuă a populației pescărești de români de-a lungul bătrînelui fluviu.

⁶ Kinnamos, VI, ed Mignem, parag. 260, col. 626 ; cf. C. Brătescu, *Populația Dobrogei*, în volumul omagial editat în 1928.

⁷ D. Onciul, *Mircea cel Bătrîn*, București, 1918, pp. 9—10 ; *Idem*, *Titlul lui Mircea cel Bătrîn și posesiunile lui*, în *Convorbiri literare*, XXXV—XXXVII, 1901—1903.

⁸ J. Dlugosz, *Liber VII*, p. 809—810, exemplar aflat la Muzeul de istorie al R. S. România, expus în sala 27.

Cea de a patra etapă constituie o constatare care se impune. După 1444 Dobrogea capătă de la turci aceeași importanță pe care i-o acordaseră romanii. Mohamed a înțeles rolul strategic al provinciei și de aceea întărește cetățile Ienisala și Isacea. Acum începe mai temeinic îndelungata conviețuire a populației turce în Dobrogea ca o acțiune de colonizare în special în regiunea păduroasă a Deliormanului. În restul provinciei numeroase informații și mai ales hărțile medievale vor forma categoria de bază a exponatelor pe care muzeograful chemat să dea viață vremurilor trecute le va folosi cu mult interes. Nu trebuie uitate nici informațiile cronicarilor turci sau ale călătorilor dintre care aceea a lui Evliia Celebi reține atenția. Până la finele secolului al XVI-lea vor trebui consemnate numeroasele războaie româno-turce pentru independență ca acela al lui Mihai Viteazul când domnii români trec Dunărea în Dobrogea, și incendiază garnizoanele otomane.

Odată cu primele decenii ale secolului al XVI-lea și pînă în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea a început puternicul val al revenirii românilor din principate peste Dunăre caracterizat astfel : „Dicieni, munteni, moldoveni, transilvăneni, turcuieni, turcani, cojani, mocani, opt nume reflectînd locul de origine, supușenia sau îndeletnicirea, dar o singură realitate etnică : *români*. Toți se înțeleg unii cu alții în aceeași limbă strămoșească ; deosebiri dialectale sînt atît de neînsemnate încît de abia dacă se bagă în seamă“⁹.

La 1603 românii din Dăienii dobrogene sînt amintiți astfel : „...si sono ricolti molti migliaia di Valachi, con le loro famiglie, fugendo la tirnide delli principi pasati di Moldavia et Walachia...“¹⁰. La 1612 negustorul Thomaso Alberti din Bologna amintește de românii din Straja¹¹. La 1659 episcopul catolic Filip Stanislavici din Nicopole arată ca locuitorii ai orașului Babadag pe români alături de turci, bulgari și greci. La sfîrșitul secolului XVII Dimitrie Cantemir atestă prezența țăranilor români în majoritatea vacufurilor dobrogene datorită condițiilor ademenitoare pe care le ofereau feudații turci¹².

La începutul secolului al XVIII-lea acest proces se accentuează datorită condițiilor și mai grele pe care domnii fanarioți le impun principatelor. Astfel populația românească majoritară în mediul rural începe să fie tot mai des semnalată acum și în orașe. La Motraye constata acest lucru pentru primele decenii ale secolului al XVIII-lea la Mangalia¹³. În sfîrșit la mijlocul secolului al XVIII-lea învățatul abate raguzan Boscovich străbătînd Dobrogea menționa că la Jenibazar : „...alloggiai in una piccola casetta in cui abitava una famiglia valaca venuta là da un anno. Ci fu detto, che quella povera gente sta assai mento sotto i Pasciaà

⁹ Constantin C. Giurescu, *Știri despre populația românească a Dobrogei în hărți medievale și moderne*, Constanța, 1966, p. 17.

¹⁰ N. Iorga, *Studii și documente*, IV, p. 117.

¹¹ * * * *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, p. 235 : „Villa grandissima abitata la piu parte da Valacchi“.

¹² D. Cantemir, *Istoria imperiului otoman*, exemplar la Muzeul de istorie al R. S. România expus în sala 32.

¹³ La Motraye, *Voyage en Europe, Assie et en Afrique*, vol. II, Haye, 1727.

Turchi che sotto i Principi Cristiani di Valachia, e Moldavia da'quali si fanno estorsioni incredibili che forzano i villani ad abandonare i loro paesi" ¹⁴. În Dobrogea el constată că mulți sint cei : „...che parlavano la lingua Valaca assai diversa dalla Bulgara. Essa é un miscuglio di varie lingue, massime della Italiana e latina" ¹⁵.

Ultima etapă, cea de a cincea în încercarea de a determina o tematică a istoriei feudale în Dobrogea este perioada dintre a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și 1878. Este perioada frământătoarelor războaie dintre cele trei imperii mărginașe pământului patriei noastre : Imperiul otoman, Imperiul rus și Imperiul habsburgic. Dobrogea care în perioada anterioară fusese o bază militară pentru expedițiile armatei otomane împotriva Munteniei, Moldovei și Poloniei, a devenit, ca și restul pământului românesc, teatrul direct al operațiunilor armatelor străine. Este vremea în care s-a format în Dobrogea prin dislocări masive din sud o nouă naționalitate conlocuitoare, trecută și în nordul Dunării și anume cea bulgară. Războaiele contribuie la clătinarea dominației otomane. Mai întii puternicile orașe fortificate din nord : Măcin, Isaccea, Tulcea și Babadag și-au pierdut pe rînd întăriturile, armamentul greu a fost demontat. Ultimul război, la care a participat și armata română alături de cea rusă s-a încheiat cu obținerea independenței de stat a României, cu lichidarea feudalismului și a stăpînirii otomane și cu unirea Dobrogei cu România ¹⁶.

Rezumînd această delimitare tematică a istoriei medii în Dobrogea pentru o inițiativă muzeografică ea s-ar putea înfățișa astfel :

1. — din sec. V—VI pînă în sec. X inclusiv.
2. — din sec. XI pînă la 1385.
3. — de la Mircea cel Bătrîn pînă la 1444.
4. — de la 1444 pînă la mijlocul sec. XVIII.
5. — de la mijlocul sec. XVIII la 1878.

Această delimitare tematică ar putea fi influențată în momentul realizării expoziției de cele două condiții implacabile : spațiul și calitatea exponatelor, dar oricum primordialitatea în munca muzeografilor o are scopul, ideia realizării. O asemenea idee pentru Dobrogea, ținut de înaltă înflorire în etapa de acum a construirii societății socialiste multilateral dezvoltate și de maxim interes turistic, vizitată în fiecare an de un număr sporit de zeci de mii de străini și localnici, își justifică de deplin greutatea întreprinderii.

Scepticii n-au crezut niciodată în împliniri care le-au depășit puțința de a vedea în viitor iar neîndemînatecii de bună credință au admirat întotdeauna munca temeinică făcută de alții.

Cea de a doua coordonată pentru punerea în aplicare a ideii constituirii secției de istorie feudală este cercetarea în vederea alcătuirii

¹⁴ Ruggiero Giuseppe Boscovich, *Giornale di un viaggio da Constantinopoli in Polonia*, Bassano, 1784 p. 66—67.

¹⁵ *Ibidem*, p. 86.

¹⁶ Constantin Șerban, *Rolul economic și politico-militar al orașelor din Dobrogea de nord în secolele XVI—XVIII*, în *Peuce*, vol. II, 1971, Tulcea, p. 290.

patrimoniului. Investigația urmează calea informării sistematice în primul rînd în direcția realizării bibliografiei privitoare la Dobrogea. Un loc de frunte îl ocupă „Analele Dobrogei“ (1920—1938) publicație editată de C. Brătescu. Un instrument folositor este „Bibliografia localităților și monumentelor feudale din România, I (Țara Românească, Oltenia, Dobrogea)“ în două volume cu indici prețioși alcătuită de Nicolae Stoicescu și editată la Craiova în 1970. Dintre remarcabilele contribuții la tema de față trebuie amintite studiile publicate în ultimii ani cînd simpatia pentru Dobrogea a fertilizat cele mai bune condeie ale specialiștilor¹⁷.

Metoda cea mai eficientă este aceea a întocmirii fișei de obiect în care sensul experiența bună a Muzeului de Istorie al R. S. România să poată fi luată ca un temeinic prag de plecare.

Definind prin rîndurile de față cele două coordonate ale realizării unui muzeu astăzi: tematica și investigația științifică pentru creierea celui mai propriu patrimoniu, nu trebuie uitat că maniera clasică nu poate fi abandonată și constituirea temeinică, judicioasă, răbdătoare a colecției scutește generațiile viitoare de inițiative pripite și eforturi premature irosite.

Muzeografia dobrogeană are realizări remarcabile care o situează în plutonul fruntaș al muzeografiei românești, de aceea tema realizării secției de istorie medie este cu atît mai ispititoare cu cît ea va fi abordată de optimiști, specialiști pricepuți, lucrători perseverenți cărora le dorim noi succese.

LES PERSPECTIVES DE LA MUSÉOGRAPHIE DE DOBROUDJA CONCERNANT SON HISTOIRE MOYENNE

Résumé

L'auteur considère que la muséographie de Doubroudja, qui a enregistré des remarquables succès, pourrait aborder le problème d'une section d'histoire médiévale et il expose les coordonnées d'une telle activité; l'élaboration de l'ensemble des thèmes, la recherche scientifique, le rassemblement du patrimoine.

¹⁷ Covacef Zaharia, *Bibliografia arheologică a Dobrogei* (1948—1968) — feudalism; Boca Mircea, *Dobrogea veche în stampe și gravuri (1826—1882)* în *Pontice I*; C. Iconomu, *Noi morminte paleocreștine la Mangalia*; Corneliu Cîrjan, *Necropola de epocă feudal-timpurie de la Gîrlița-Ostrov, săpăturile efectuate în 1969*; A. Rădulescu, *Ateliere meșteșugărești pentru ars materiale de construcție din lut*; V. Culică, *Obiecte de caracter creștin din epoca romano-bizantină găsite la Pirjoaia-Dobrogea*; Petre Diaconu, *Rolul cetății din insula Păcuiul lui Soare în cadrul situației politice a Dobrogei la sfîrșitul secolului X*; Radu Ciobanu, *Geneze și rolul lor în Dobrogea în sec. XIV*; T. Mateescu, *Un oraș dobrogean dispărut-Ester*, în *Pontice*, II, 1969; A. Rădulescu, *Un atestat străromânesc la Capidava*; P. Diaconu, *Despre localizarea Vicinei*; R. Ciobanu, *Aspecte ale civilizației portuare din Dobrogea la sfîrșitul secolului al XIII-lea și în secolul al XIV-lea*; C. Scorpan, *Noi descoperiri getice în Dobrogea romană secolele II-VI e.n.*; Emil Condurachi, *Problema unor basilici creștine de la Histria și Callatis*; Corneliu Cîrjan, *Ceramica băștinașe din sec. VI—VII e.n. descoperită la Tomis*; Andrei Aricescu, *Noi date despre cetatea de la Hirșova*; Octavian Iliescu, *A stăpînit Dobrotici la gurile Dunării?*; Panait I. Panait, *Vechimea așezărilor sătești de pe brațul Borcea*, în *Pontica*, III și IV ș.a.

Les thèmes à aborder — explique l'auteur — seraient les suivants, en partant du critérium chronologique :

- du Ve ou VIe s. jusqu'au Xe s., y compris.
- du XIe s. jusqu'en 1385.
- depuis Mircea le Grand jusqu'en 1444.
- depuis 1444 jusqu'au milieu du VIIIe s.
- depuis le milieu du XVIIIe s. jusqu'en 1878.

La première étape est considéré comme représentant la période de la formation du peuple roumain et de la langue roumaine et de la cristallisation des relations féodales. La seconde, qui commence par l'histoire de la Dobroudja, englobée dans l'empire byzantin et nommé PARADUNAVON ou PARISTRION, va jusqu'en 1385, c'est-à-dire jusqu'à la mort de Dobrotici, le despote qui a donné son nom à la province. La troisième étape, celle de la domination et la souveraineté effective de Mircea le Grand, est délimitée par les efforts antiottomans de Iancu de Hunedoara. La quatrième étape représente la période où la population turque est venue s'installer dans la région boisée de Deliorman. La cinquième est la période de dissolution du féodalisme ottoman, sous les coups des fortes contradictions internes et des guerres des XVIIIe et XIXe s.

Pour conclure, on se rapporte à l'expérience du Musée d'Histoire de la République Socialiste România, pour l'élaboration des thèmes, l'organisation des objets exposés, etc.

AUSSICHTEN DER MUSEOGRAPHIE DES MITTELALTERS IN DER DOBRUDSCHA

Zusammenfassung

Verfasser erachtet, daß die Museographie in der Dobrudscha, die ausnehmende Erfolge registriert hat, nun soweit ist, an die Einrichtung der Abteilung für mittelalterliche Geschichte heranzugehen. Zu diesem Zweck werden die Voraussetzungen einer derartigen Tätigkeit untersucht, die Ausarbeitung der Thematik, die wissenschaftliche Forschung, die Sammlung des Bestandes.

Die Ausarbeitung der Thematik kann — so der Verfasser — wenn sie vom Kriterium der Zeitstellung ausgeht, folgende Stufen umfassen :

- vom 5.-6. Jh. bis zum 10. Jh. einschl.
- vom 11. Jh. bis 1385.
- von Mircea dem Alten bis 1444.
- von 1444 bis zur Mitte des 18. Jh.
- von der Mitte des 18. Jh. bis 1878.

Die erste Zeitstufe wird als Periode der Entstehung des rumänischen Volkes und der rumänischen Sprache, der Herauskristallisierung der feudalen Verhältnisse betrachtet. Die zweite Stufe beginnt mit der Geschichte der Dobrudscha als Gebiet des byzantinischen Reiches, das Paradunavon oder Paristrion benannt wird bis 1382, das Todesjahr des Despoten Dobrotitsch, dessen Namen die Provinz trägt. Die dritte Stufe ist die der tatsächlichen Herrschaft Mirceas des Alten und reicht bis zu den antiosmanischen Anstrengungen des Iancu von Hunedoara. In der vierten Stufe wird die Zeit der Ansiedlung der türkischen Bevölkerung in der bewaldeten Gegend von Deliorman beschrieben. Die fünfte Stufe umfaßt die Zeit des Unterganges des osmanischen Feudalismus unter den Hieben der inneren Widersprüche und der Kriege des 18. und 19. Jh.

Abschließend wird die Erfahrung des Historischen Museums der Sozialistischen Republik Rumänien erwähnt, die der Verfasser, als Mitglied der Gründungskommission über die Aufstellung der Thematik, die Ordnung des Bestandes und der Ausstellung kennt.